

Iranista, hiusten leikkuusta ja toivosta

Iranin viime syksynä alkaneesta kansannoususta puhuessani olen huomannut, että moni yhdistää kyseisen kapinan omiin pohdintoihinsa hunnusta ja islamista. Ajatellaan, että hunnussa on kyse universaalista ihmisoikeudesta. Kuitenkin kussakin maassa ja historiallisessa tilanteessa hunnun merkitystä tulee tutkia erikseen: huivi voi olla myös naisten väline omien tavoitteidensa edistämiseksi¹. Iranissa valtiollinen pakkohunnutus on pappisvallan vuoden 1979 islamilaisen vallankumouksen jälkeen keksimä keino luoda katukuvaan näkyvä vallankumouksen tunnusmerkki ja samalla hallita naisväestöä. Siksi hunnun käyttöä ja sen vastustusta on arvioitava nimenomaan osana Iranin valtajärjestelmää, ei osana abstraktia uskontoa.

Iranin valtajärjestelmä on jo pitkään ollut huolissaan nuoren sukupolven etäännyttämisestä islamilaisen vallankumouksen (lue: valtaeliitin) ihanteista. Valtakoneistoa vastustavan liikehdinnän tähtäimessä ei Iranissa ole islaminusko vaan autoritäärihallinto, joka perustaa valtansa uskontoon. Miten siis islaminusko ja Iranin pappishallinto eroavat – eikö pappisvalta ole yksi islamin ilmenemismuodoista? Tähän voisi tietenkin vastata selittämällä kahdentoista imaamin shiialaisuuden ylläpitämästä uskonnollisesta hierarkiasta, jossa ylin uskonnollinen auktoriteetti ajatolla on *marja' al-taqlid* ("henkilö, jonka tulkintaa tulee seurata") eli erehtymätön, eikä hänen tulkintojaan voi kukaan korjata. Iranilaisten näkemyksen mukaan shiialaisuuden ehdoton tulkitsija on nimenomaan ajatolla Ali Khamenei, mies, jota nuoret koulutytöt kutsuvat diktaattoriksi. Sunnalaisuudessa ei vastaavaa tulkinnan hierarkiaa ole, vaikka myös sunnalaisemmistöisissä maissa on sekä demokraatioita että diktatuureja.

Iranin kapinoinnissa ei vastusteta uskontoa vaan uskonnolliseen hierarkiaan pohjautuvaa hallintojärjestelmää. Islaminvastaisuutta tai uskonnon hylkäämistä esiintyy nuorten kaupunkilaisten parissa, mutta he ovat hyvin pieni vähemmistö koko maan mitassa. Nykyhallintoa vastustavien parissa vain vähemmistö korvaisi islamilaisen tasavallan nimenomaan sekulaarilla tasavallalla.

Vastarinnan ydin

Edeltävät toteamukseni perustuvat tuloksiin GAMAAN-tutkimuslaitoksen alkuvuonna 2022 tekemässä kyselytutkimuksessa, johon vastasi yli 16 000 iranilaista. The Group for Analyzing and Measuring Attitudes in

Iran esittää olevansa puolueeton, Alankomaissa perustettu tutkimussäätiö. Kyselyn osanottajien tavoittamiseen osallistui kuitenkin GAMAANin taustavoimiin kuuluva taho Iran International TV, jota rahoittaa Iranin arkkivihollinen Saudi-Arabia. Tästä huolimatta kyselyyn ei ole syytä suhtautua väheksyvästi. Kyselytutkimuksen päätökijana toimi Ammar Maleki, alankomaalaisen Tilburgin yliopiston professori.²

Kaksi seikkaa tekee kyselystä mielenkiintoisen. Ensimmäinen se toteutettiin alkuvuodesta 2022 eli runsas puoli vuotta ennen nykyisten mielenilmausten alkamista. Toiseksi kyselyyn vastasi vain aikuisväestöä eli 19 vuotta täyttäneitä. Viime kuukausina kaduilla ja oppilaitoksissa ovat olleet liikkeellä varsinkin tätä nuoremmat. Kyselyyn vastanneilla ei siis ollut "tilannetta päällä": he eivät eläneet läpi sitä poliittista kriisiä, johon Mahsa Jina Aminin kuolemaan johtaneet tapahtumat sysäsivät maan syksyllä 2022. Tästä huolimatta peräti 41 prosenttia vastanneista eli suurin osajoukko nimesi omaksi poliittiseksi vaihtoehtokseen vaihtoehdon "hallinnon kumoaminen on edellytys eteenpäinmenolle". Seuraavaksi suurin osuus, 21 prosenttia, koki näkemyksilleen lähimpänä hallinnon vaihtamisen asteittain, rakenteellisin uudistuksin. Islamilaista tasavaltaa ja sen ylintä johtajaa Khameneita kannatti 18 prosenttia. Näiden lisäksi 8 prosenttia katsoi rakenteelliset uudistukset välttämättömiksi, vaikkakin nykyhallinnon puitteissa. Jäljelle jäävä 10 prosenttia vastaajista ei ollut varma kannastaan.

Voidaan olettaa, että syksyn tapahtumat ovat kasvattaneet varsinkin ensimmäisen vaihtoehdon kannatuslukuja. Tätä vaihtoehtoa voisi kutsua vallankumouksen kannatukseksi sillä varauksella, ettei kapinoitsijoiden parissa ole esitetty varsinaista vallankumousohjelmaa tai muutakaan poliittista julistusta. Juuri tämä seikka on saanut monet Iranin tilannetta kommentoivat arvelemaan pessimistisesti, ettei mikään muutu tälläkään kertaa. Nykytilannetta verrataan vuoden 2009 vihreään vallankumoukseen, joka syntyi pettymyksestä presidentinvaalien tulokseen. Konservatiivinen tiukka-pipo Mahmoud Ahmedinejad lavastettiin voittamaan vaalit edistysmielisen Mir-Hossein Mousavin sijaan. Valtava määrä ihmisiä pidätettiin ja pahoinpideltiin ja moni kuoli, kun hallinto murskasi mielenosoitukset väkivaltaisesti. Myös vuosien 2018–2019 talousongelmien syyttämät jättimielenosoitukset tukahdutettiin. Tämän seurauksena varsinkin keskiluokkaiset ihmiset menettivät uskonsa muutoksen mahdollisuuteen.

GAMAAN teki vuoden 2022 lopussa uuden kyselytutkimuksen, johon osallistui kymmenkertainen määrä ihmisiä, 160 000 vastaajaa³. Tämä joukko vastasi kyselyyn syksyn kauheudet mielessään. Tällä kertaa ulkoiranilaiset rajattiin tuloksista pois, sillä heidän parissaan pappisvalta saa täystyrmäyksen. Kysymykseen ”kyllä vai ei islamilaiselle tasavallalle” vastasi nyt ”ei” peräti 81 prosenttia vastaajista ja vain 15 prosenttia ”kyllä”. Kyselytutkimuksen luotettavuudesta kertonee sekin, että vastaajista vain viidennes oli itse ottanut osaa johonkin protestiin ja runsas puolet ilmoitti mahdollisesti osallistuvansa tulevaisuudessa. Jalkapallo on Iranissa uskomattoman tärkeä asia, mutta peräti puolet vastaajista ilmoitti iloinneensa, kun maajoukkue hävisi maailmanmestaruuskisoissa Yhdysvalloille – siitäkään huolimatta, että maajoukkueen pelaajat tunnetusti kannattavat protesteja.

Kysymykseen poliittisesta järjestäytymisestä annettiin aiempaa kyselyä tarkempia vastausvaihtoehtoja. 85 prosenttia protesteja kannattaneista esitti tukensa niin sanotun solidaarisuusneuvoston (kutsutaan myös oppositiokoalitioksi) perustamiselle. Neuvostoon tulisi kutsua eri oppositiovoimat, ja sen pitäisi muodostaa siirtymäkauden hallitus. Johtohahmojen suosikkilistan huipulla oli, kuten ennenkin, vallasta 1979 syöstyn shaahin Yhdysvalloissa asuva poika Reza Pahlavi, perässään jalkapalloilijat Ali Daei ja Ali Karimi sekä Kanadassa asuva kirjailija ja hammaslääkäri Hamed Esmaeilion. Viimeksi mainittu on johtava ulkoiranilainen poliittinen aktivisti. Toinen merkittävä, myös kannatusta saanut johtohahmo Masih Alinejad on Yhdysvalloissa asuva lehtinainen. Vastarintaliikkeen voi sanoa olevan pahasti hajallaan, sillä monarkiaan eli shaahinvaltaan palaaminen herättää myös vahvaa vastustusta. Moni diasporassa elävä iranilainen kokee, että ulkomailla asuvan, valtavan mutta eripuraisen yhteisön tulisi yhdistyä. Kuten aktivisti Gazelle Twitterissä vetoaa, nyt ei ole aika kritisoida toisia aktivisteja vaan vastustaa yhteisessä rintamassa yhteistä vihollista, Iranin mullahallintoa. Vetoamus on esitetty sekä Pahlavi-suvun shaahivallan palauttajille että parlamentaarisen vaihtoehdon kannattajille, tulivat he sitten oikeistolaisista tai vasemmistolaisista lähtökohdista.

Mutta tarvitseeko Iranin kansannousu johtajan? Kymmenisen vuotta sitten, kun kansannousut vavisuttivat arabimaita, ilmeni uusille sosiaalisen median aikakauden yhteiskunnallisille liikkeille tyypillinen piirre: johtajattomat kumoukset. Tämä trendi on jatkunut eri puolilla Lähi-itää. Poliittisten päämäärien edistämiseksi ja valtavan kannatuksen saavuttamiseksi ei enää tarvita vanhojen yhteiskunnallisten liikkeiden tunnusmerkistöä, vahvaa johtajaa ja selkeää poliittista ohjelmaa. Hyvä esimerkki on Jemenissä vaikuttava Etelän liikehdintä, jonka leviäminen perustuu tunteeseen, eteläisessä Jemenissä asuvien ihmisten jaettuun epäoikeudenmukaisuuden kokemukseen. Tällä liikkeellä ei ole itseoikeutettua johtajaa eikä ohjelmaa, järjestäytymisestä puhumattakaan. Tästä huolimatta liikehdintä on viimeisen viidentoista vuoden aikana jatkanut kasvuaan⁴.

Uusimmassa kyselytutkimuksessa Iranin hallinnon kumoamista tukevien osuus oli noussut 41 prosentista

60 prosenttiin. Rakenteellisia muutoksia oikeana tienä pitävien määrä oli laskenut 16 prosenttiin, samoin islamilaisen tasavallan kannattajien osuus 18 prosentista 11 prosenttiin. Kyselytutkimuksista ei tietenkään voi tehdä suoraan poliittisia päätelmiä, mutta jotain ne kertovat maassa vallitsevasta ilmapiiristä.

Miten nykytilanne eroaa vanhasta?

Uutta mielenosoituksissa on hyvin nuoren osanottajajoukon lisäksi protestien moniethäinen luonne. Tunnuslause *jin, jiyān, azādii* (nainen, elämä, vapaus) on kurdin kieltä, Iranin kurdivähemmistön äidinkieltä. Alkujaan tunnuslausetta huudettiin lainauksena turkkilaisen kurdijohtajan Abdullah Öcalanin puheesta Kurdistanin työväenpuolueen eli PKK:n tilaisuuksissa. Öcalanin poliittisen ajattelun kulmakiviä on jineologiaksi kutsuttu feminismi, joka tähtää naisten yhteiskunnalliseen vapautumiseen uskonnon ja tribalismin eli heimoyhteiskunnan takapajuisista käytännöistä. Öcalanin mukaan mikään yhteiskunta ei voi olla vapaa, mikäli sen naiset eivät ole vapaita. Tämä Turkin ja muun muassa Euroopan unionin ”terroristijärjestöksi” luokittelema taho aloitti aseellisen vastarinnan Turkin hallintoa vastaan vuonna 1984. Jineologiaan nojaututaan myös toisessa niin ikään vasemmistolaisessa kurdijärjestössä YPJ:ssä (”Naisten puolustusyksiköt”), jonka naisotilaat kunnostautuivat Isisin lyömisessä osana Syyrian sotaa.

Aiemmista kansannousuista poiketen syksyllä alkaneet mielenosoitukset eivät rajoitu kaupunkeihin. Merkittäviä yhteenottoja Iranin vallankumouskaartin sekä sen alaisten, vapaaehtoisista koostuvien puolisolitaallisten Basij-joukkojen ja mielenosoittajien välillä on tapahtunut maaseudulla ja erityisesti etnisten vähemmistöjen kuten kurdien ja baluchien asuttamilla alueilla. Mahsa Amini itse oli kurdi (kurdinkieliseltä nimeltään Jina), ja hänen hautajaisistaan muodostui valtava kulkue hallintoa vastaan maaseudun melko konservatiivisella alueella.

Nuoren lauluntekijän Shervin Hajipourin laulu ”Baraye” on noussut vallankumouksen hymniksi. Twitter- viesteistä ja muilta some-alustoilta lainatuista lausauksista koostuva laulu tuo esiin iranilaisten tyytymättömyyden koko kirjon liikkumavapauden rajoituksista köyhyyden kurjuuteen sekä villieläinten pelastamisesta luonnon tuhoutumiseen. *Baraye* on farsia, ja sen voisi kääntää suomeksi ”sen tähden, että”. Viesteissä perustellaan, miksi kapinointi on välttämätöntä. Laulu voitti vastikään Grammy-palkinnon vuoden merkittävimpänä yhteiskunnalliseen muutokseen tähtäävänä teoksena. Hajipour istui jonkin aikaa pidätettynä kuten parisenkymmentä tuhatta muutakin, joiden ”rikoksena” on ollut hallinnon vastustaminen mitä kekseliäimmillä tavoilla, kuten pudottamalla turbaani edellä kävelevän papin pästä. Juuri se, että kuka tahansa voi joutua pidätetyksi hallinnon vastustamisesta, kertoo hallinnon heikkoudesta. Vahvan hallinnon ei tarvitsisi olla huolissaan, kun nuorisoporukka tanssii kadulla tai kun teini-ikäinen nuori lataa Tiktokiin värjättyjä hiuksiaan esittelevän videon.

Monet mielenosoituksia kommentoineet ovat olleet pettyneitä siihen, että kaduille ei ole muodostunut vuosien 2009 tai 2019 massaprotestien kaltaista liikehdintää. Mielenosoittajien tukemiseksi on toki järjestetty lakkoja, mutta ne tulevat ja menevät. Tämä näkemys on mielestäni puutteellinen.

Kanadalais-iranilainen antropologikollegani Homa Hoodfar, joka itsekin on istunut kammottavuudestaan tunnetussa Evin-vankilassa Teheranissa, on mielestäni oikeassa todetessaan, että Iranissa on alkanut sosiaalinen vallankumous ja nyt odotetaan, että se saa rinnalleen poliittisen vallankumouksen. Sosiaalisella vallankumouksella Homa tarkoittaa sitä, että nuori sukupolvi kyseenalaistaa hallinnon oikeutuksen sanella heille, mikä on moraalisesti oikein. Vaikka kokoontumiset kaduilla saataisiin väkivallan ja kuolemantuomioiden avulla taukoamaan, jatkuu kapinointi yksityisissä tiloissa sekä nuorten ja vanhempienkin mielissä. Vanhaan ei ole enää paluuta, ja vuoden 1979 islamilaisen vallankumouksen kannatus on syöty. Sen pilasi eliitin ahneus ja valtion omaisuuden kahminta, joka Boston Collegen sosiologikollegani Mohammad Ali Kadivarin mukaan on viime aikoina vain lisääntynyt. Ulkomaisten pakotteet eivät ole purettu eliittiin, vaan ne ovat kiihdyttäneet keskiluokkaisten iranilaisten köyhtymistä samalla kun maaseudun väestö elää kurjuudessa⁵.

Joukkomielenosoituksia odottavat kommentaattorit ovat väärässä siinäkin, että vallankumousta harvoin tehdään vain innostamalla mahdollisimman monia kaduille. Vallankumouksellisen tilanteen syntyyn ei riitä, että vallan kohteet eivät enää halua elää vanhalla tavalla; tarvitaan myös sitä, että vallanpitäjät eivät enää voi jatkaa vanhaan malliin. Merkkejä molemmista on Homa Hoodfarin mukaan näkyvissä. Tilanteen eskaloitumiseen poliittiseksi kumoukseksi tarvitaan kipinä. Sellainen voi olla vielä vuosien päässä. Sopii toivoa, että tällöin Yhdysvallat ja Britannia eivät ole häärimässä mukana. Tutkijat ovat yksimielisiä siitä, että Britannian johdolla toteutettu valankaappaus Iranissa vuonna 1953 loi pohjan islamilaisen vallankumouksen onnistumiselle 1979⁶. Operaatio Boot (”potkut”) ja sen jatko-osa Ajax, johon Britannia sai Yhdysvallat mukaan, syrjäyttivät vaaleilla valitun pääministerin Mohammad Mossadeghin. Samalla lopetettiin maan parlamentaarinen kehitys ja luotiin vihattu shaahin itsevalta.

Entä sitten hiusten leikkaaminen, johon ranskalaiset filmitähdetkin solidaarisuudesta ryhtyivät – mistä siinä on kysymys? Vanhaan persialaiseen runouteen ja tarinoihin perehtyneet ovat huomanneet, että naiset ilmaisevat tällä ikivanhalla tavalla surua. Akkadinkielinen 3 500 vuotta vanha eepos *Gilgamesh* ja myöhempi persiankielinen runoelma *Shahnameh* (suom. *Kuninkaiden kirja*) kertovat tällaisia tarinoita. Viime syksynä naiset tulivat kaduille ja sosiaaliseen mediaan julkisesti leikkaamaan hiuksiaan osoittaakseen sekä suruaan Mahsa Jina Aminin kuolemasta että vihaansa hallinnolle, jonka käsissä nuori elämä sai päätöksensä. Tällä tavalla he liittivät kehonsa osaksi sitä vuosituhantista ketjua, jossa naiset Iranissa ovat osa julkista tilaa ja ilmapiiriä.

Sen tähden, että...

voimme tanssia kadulla
pelkäämme suudella rakastamme
sisareni, sisaresi, meidän sisartemme vuoksi
jotta luutuneesta ajattelusta päästään eroon
köyhyyden häpeän takia
ihan normaalin elämän vuoksi
jotta roskiksia dyykkaavalla pojalla olisi unelmia
korruptoituneen valtionalouden takia
saastuneen ilman vuoksi
pääkadulle ja sen ikivanhoille kuoleville puille
uhanalaiselle aasiangepardille
koirille, jotka joutuvat rankkurin uhriksi
näille loputtomille kyynelille
jotta tämä kuva ei koskaan enää toistuisi*
hymyilevien kasvojen vuoksi
opiskelijoiden, tulevaisuuden puolesta
tämän pakkoparatiisin takia
vangitun älymystön johdosta
sorrettujen afgaanilasten tähden
jokaiselle näille ”sen tähden, että”
kaikkien pakotettujen iskulauseiden takia
taloille jotka sortuvat huonon rakentamisen johdosta
tunteakseen olonsa rentoutuneeksi
auringolle pitkän yön jälkeen
unitablettien ja mielialälääkkeiden takia
miehille, kotimaalle, vauraudelle
tyttöille jotka haluaisivat syntyä pojiksi
naisille, elämälle, vapaudelle
vapaudelle, vapaudelle, vapaudelle

*Shervin Hajipourin laulun ”Baraye” sanat farsin-,
ruotsin- ja englanninkielistä kääntänyt
Susanne Dahlgren*

*Viittaa erään musiikkivideon kuvaan, joka esittää
vallankumouskaartin 2020 alas ampumassa ukrainalaisessa matkustajakoneessa kuollutta 9-vuotiasta tyttöä.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Ks. esim. Lila Abu-Lughod, Do Muslim Women Really Need Saving? *American Anthropologist*. Vol. 104, No. 3, 2002, 783–790.
- 2 Helmikuussa 2022 toteutetun kyselyn raportti: gamaan.org/2022/03/31/political-systems-survey-english
- 3 Joulukuussa 2022 tehdyn kyselytutkimuksen tiivistelmä: gamaan.org/2023/02/04/protests_survey
- 4 Susanne Dahlgren, Why the south of Yemen is key to its stalled peace talks. *The Washington Post* 23.10.2018.
- 5 Mohammad Ali Kadivar, Revolution and Social Development in Iran. *Sociology of Development*. Vol. 8, No. 2, 2022, 213–237.
- 6 Rory Cormac, *Disrupt and Deny. Spies, Special Forces and the Secret Pursuit of British Foreign Policy*. Oxford University Press. OUP, Oxford 2018.